



AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASININ
MƏRKƏZİ BANKI

Sahələrarası maliyyə axınlarının təhlilinə dair HESABAT

IV rüb

№ 12

2024

TƏDQIQATLAR DEPARTAMENTİ

Mündəricat

Xülasə	2
İqtisadi fəaliyyət sahələri üzrə maliyyə axınları	5
Ticari və qeyri-ticari sektorlarda maliyyə axınları	7
Neft və qeyri-neft sektorları üzrə maliyyə axınları	8
Maliyyə axınlarının sahəvi istiqaməti	9
Metodoloji qeydlər	10
Əlavələr	12

Şəkil və cədvəllərin siyahısı

Şəkil 1. Ödəniş daxilolmaları və qeyri-neft-qaz ÜDM-in rüblük artım tempi	2
Şəkil 2. İllər üzrə gündəlik maliyyə axınları	3
Şəkil 3. Ümumi iqtisadi aktivlik indeksi	4
Şəkil 4. ÜDM-in başlıca xərc komponentləri üzrə aktivlik indeksi	4
Şəkil 5. Maliyyə axınlarında sektorların xüsusi çəkisi	5
Şəkil 6. İqtisadi fəaliyyət sahələri üzrə maliyyə axınlarında dəyişmə, benefisiarlar üzrə	7
Şəkil 7. Ticari və qeyri-ticari sektorlar üzrə iqtisadi aktivlik indeksi	7
Şəkil 8. Maliyyə axınlarında ticari və qeyri-ticari sektorların payı	8
Şəkil 9. Neft və qeyri-neft sektorları üzrə iqtisadi aktivlik indeksi	8
Şəkil 10. İqtisadi fəaliyyət sahələri arasında maliyyə axınlarının istiqaməti	9
Şəkil 11. Maliyyə axınlarının həftənin günləri üzrə paylanması	10
Şəkil 12. Maliyyə axınlarının ilin ayları üzrə paylanması	11
Cədvəl 1. İqtisadi fəaliyyət sahələri üzrə ödəniş daxilolmaları	18

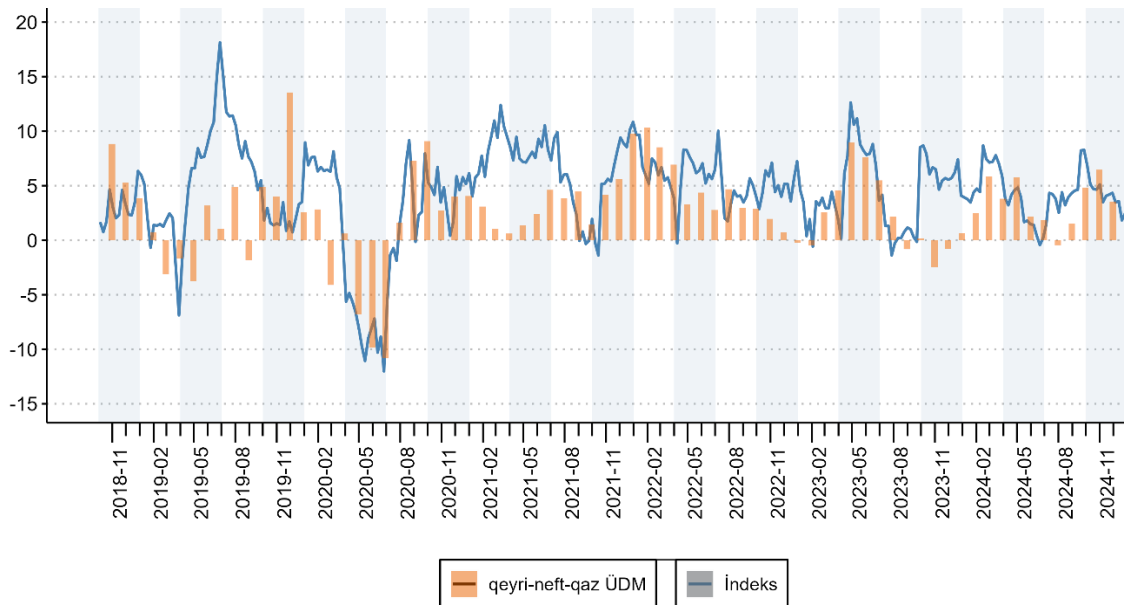
Xülasə

2024-cü ilin son rübündə qlobal miqyasda inflyasiyanın davamlı azalması monetar siyasətin yumşalması ilə səciyyələnmişdir. İnflyasiyanın azalması nəticəsində istehlakçıların alıcılıq qabiliyyəti artmış, bizneslərin investisiya imkanları genişlənmiş və əmək bazarında müsbət dinamika müşahidə edilmişdir. Buna baxmayaraq, orta və uzun-müddətli artım perspektivlərinə paralel olaraq geosiyasi risk və siyasətlərin qeyri-müəyyənliyinin yaranması müşahidə olunur. Davam edən geosiyasi gərginlik beynəlxalq ticarət və qlobal əmtəə bazarlarında qeyri-müəyyənliyi artırmış, tədarük zəncirlərində fasilələrə və enerji qiymətlərində dalğalanmalara səbəb olmuşdur. Bu isə öz növbəsində xarici tələb kanalları vasitəsilə Azərbaycanda iqtisadi aktivliyə öz təsirini göstərmişdir.

Azərbaycanda Real vaxt rejimində hesablaşmalar sistemi (AZIPS) və Xırda ödənişlər üzrə hesablaşma kliring sistemi (XÖHKS) üzərindən həyata keçirilən ödəniş əməliyyatlarına əsaslanan sahələrarası maliyyə axınları üzrə günlük verilənlər bazası bütövlükdə iqtisadiyyatda və ayrı-ayrı iqtisadi fəaliyyət sahələrində fəallığın izlənməsi baxımından mühüm informasiya mənbəyi kimi çıxış edir.¹ Həmçinin sahələrarası maliyyə axınları ümumi daxili məhsulun (ÜDM-in) naukasting və proqnozlaşdırılmasında istifadə üçün də faydalıdır.

Hesabatda qeyri-neft-qaz ÜDM-in yüksək tezlikdə izlənməsi məqsədilə ödəniş daxilolmaları əsasında aktivlik indeksi hazırlanmış və qeyri-neft-qaz ÜDM-in rüblük artım tempi ilə əlaqəsi Şəkil 1-də göstərilmişdir.² 2024-cü ilin dördüncü rübünün sonlarda qeyri-neft sektoru üzrə iqtisadi aktivlik indeksində rübün əvvəli ilə müqayisədə azalma dinamikası müşahidə olunmuşdur. Dekabr ayı ərzində indeks ilin ikinci minimumu səviyyəsində qərarlaşmışdır. Ümumilikdə, indeks əsasında hesablanmış məlumatlara əsasən rüblük artım tempi (-0.06%) ötən rübün artım tempindən aşağı olmuşdur ki, bu da rüblük faktiki qeyri-neft-qaz ÜDM artım tempinin ötən rüblə müqayisədə daha aşağı olacağını gözləntisinə əsas verir.

Şəkil 1. Ödəniş daxilolmaları və qeyri-neft-qaz ÜDM-in rüblük artım tempi (%-lə)



¹ 2023-cü ilin ikinci rübündən etibarən AZIPS məlumat bazası ilə yanaşı XÖHKS üzərindən həyata keçirilən məlumatlar da bu hesabatda öz əksini tapmışdır. Bu səbəbdən əvvəlki hesabatlarla müqayisədə göstəricilərin dinamikasında fərqlər yarana bilər.

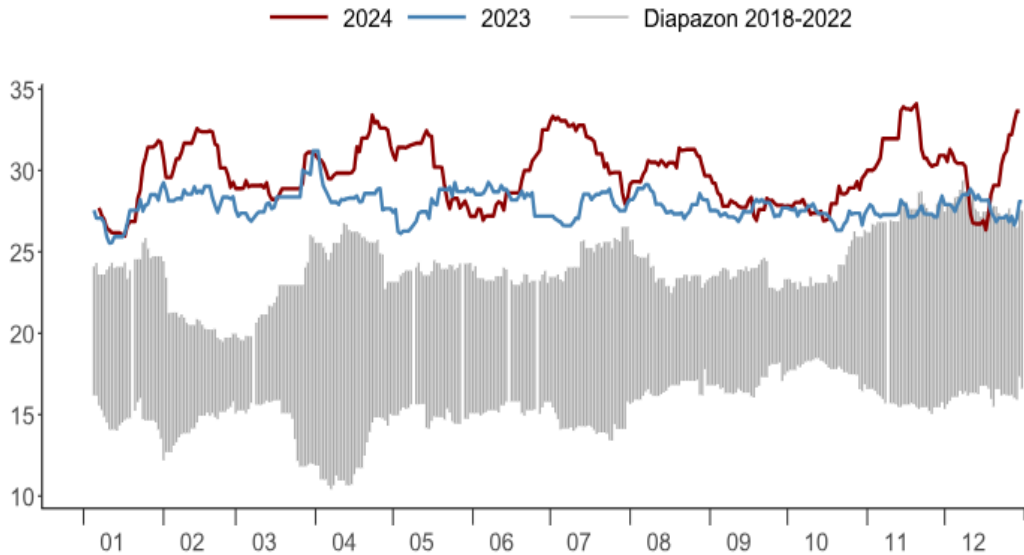
² İndeksin hesablanması məqsədilə iqtisadi fəaliyyət sahələri üzrə mövsümi təmizlənmiş ödəniş daxilolmaları "Əsas komponentlərin təhlili" (Principal component analysis) metodu vasitəsilə vahid indeksdə aqreqatlaşdırılmışdır. İndeksin qeyri-neft-qaz ÜDM-in artım tempi ilə korrelyasiyası 45% təşkil etsə də, korrelyasiya əmsalı 2020-ci ilin yanvar ayından etibarən 66%-ə yüksəlir.

Sahələrarası maliyyə axınlarının təhlilinə dair hesabat dövr ərzində bütövlükdə iqtisadiyyatda və ayrı-ayrı iqtisadi fəaliyyət sahələrində ödəniş daxilolmalarının təhlilinə həsr olunmuşdur.³ Hesabat 2018-ci ilin əvvəlindən indiyədək keçən müddəti əhatə edən günlük məlumatlar əsasında hazırlanmış, 2024 və 2023-cü illərin dördüncü rübləri üzrə ödəniş daxilolmaları müqayisəli təhlil edilmişdir.

2024-cü ilin üçüncü rübünə nəzərən hesabat dövründə ÜDM-in istehlak və ixrac komponentləri üzrə daxilolmalarda artım qeydə alınmışdır. Dördüncü rübdə investisiya və dövlət alışları komponentlərində nisbi artım olsa da, indeks əvvəlki rüblərin səviyyəsinə çata bilməmişdir. Hesabat dövründə ötən ilin eyni dövrü ilə müqayisədə ticari sektorda çəkili artıma ən çox töhfə verən fəaliyyət sahəsi *kənd təsərrüfatı*, qeyri-ticari sektorda isə *maliyyə və sığorta fəaliyyəti* olmuşdur.

2024-cü ilin dördüncü rübü ərzində ödəniş daxilolmalarında volatil dinamika müşahidə olunmuşdur (Şəkil 2). Rübün ilk ayının əvvəllərindən başlayan artım dinamikası noyabr ayının ortalarına qədər davam etmişdir. Dekabr ayının əvvəllərindən isə dinamika aşağı doğru istiqamət alaraq ötən ilin minimum səviyyəsinə enmişdir. Bütövlükdə, 2024-cü ilin dördüncü rübü ərzində maliyyə axınlarının həcmi ötən ilin müvafiq dövrü ilə müqayisədə 24.2% və ya 7.1 mlrd. manat artaraq 36.4 mlrd. manat⁴ təşkil etmişdir.⁵

Şəkil 2. İllər üzrə gündəlik maliyyə axınları (mln. manat)⁶



İqtisadi aktivlik indeksi

İqtisadi aktivlik indeksinin hesablanması zamanı milli hesablar sistemində uyğun olaraq hər bir iqtisadi fəaliyyət sahəsinin ÜDM-dəki çəkisindən istifadə olunmuşdur. Belə ki, ayrı-ayrı fəaliyyət sahələrində mövsümi təmizlənmiş günlük maliyyə axınlarının həcmi faiz dəyişməsi həmin sahənin iqtisadiyyatda xüsusi çəkisinə əsasən vahid indeksdə əqreqləşdirilmişdir. Bu

³ Sahələrarası maliyyə axınlarının verilənlər bazası AZIPS və XÖHKS üzərindən daxil olan ödənişlərə dair məlumatlar üzərində qurulmuşdur. Bankdaxili və ölkəxarici ödənişlər və daxilolmalar AZIPS məlumat bazasında əhatə olunmur.

⁴ Hesabatda qeyd olunan bütün artım məlumatları cari qiymətlərlə nominal ifadədə verilmişdir.

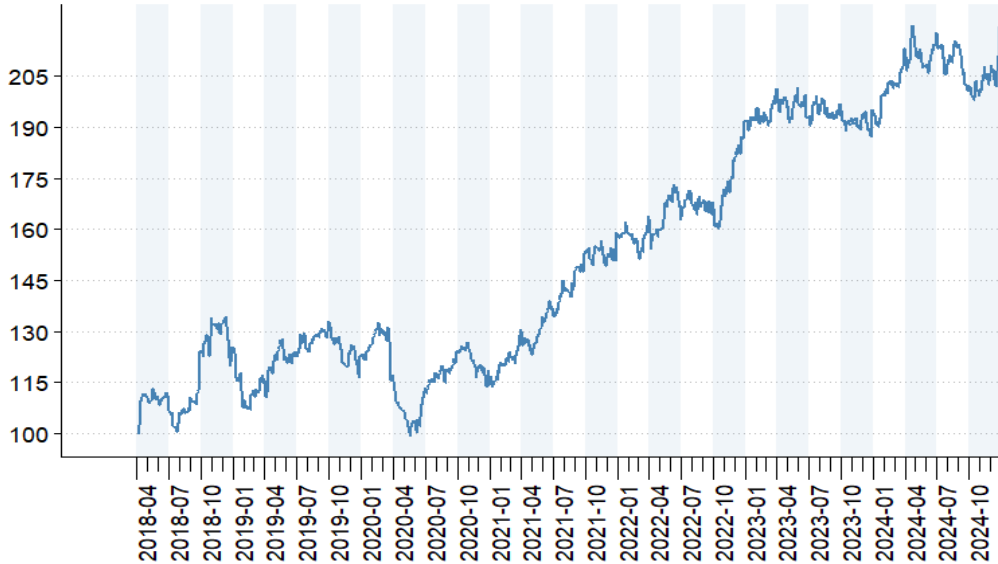
⁵ Hesabatda maliyyə və sığorta sektorunun *mərkəzi bankın fəaliyyəti* və *digər qruplara daxil edilməyən sair maliyyə vasitəçiliyi* sinifləri üzrə əməliyyatlar nəzərə alınmamışdır. Hər iki sinif üzrə qeydə alınan əməliyyatlar əsasən investisiya şirkətlərinin kommersiya bankları üçün Azərbaycan Mərkəzi Bankının not hərracı üzrə sifarişinin icra olunmayan hissəsinin qaytarılması, bankların notlar alması üçün investisiya şirkətlərinə köçürdüyü məbləğlər üzrə əməliyyatlardır. Qeyd edək ki, bu əməliyyatlar volatil olduğu üçün maliyyə sektoru üzrə iqtisadi aktivlik göstəricisini təhrif edir. Əlavə olaraq cari hesabatda iqtisadi aktivliyi əks etdirməyən ödənişlər (hesabın möhkəmləndirilməsi üzrə müəssisə daxili ödənişlər və.s.) hesablamalardan çıxarılmışdır. Bu baxımdan əvvəlki hesabatlarla müqayisədə rəqəmlərdə müəyyən fərqlər yarana bilər.

⁶ Qrafik mövsümi təmizlənmiş 21 günlük sürüşkən orta üsulu ilə hesablanmış məlumatlar əsasında hazırlanmışdır. Günlük ödənişlərin hesablanmasında hər bir iqtisadi fəaliyyət sahəsinin ən son dövrə olan ÜDM-dəki çəkisindən istifadə olunmuşdur.

baxımdan ödəniş daxilolmalarının ümumi həcm göstəricisi ilə müqayisədə bu indeks iqtisadi fəallığı daha yaxşı əks etdirməyə imkan verir. İndeksin representativliyinin artırılması məqsədilə dövrün başlanğıcı (2018-ci ilin 5 aprel tarixi) baza dövrü olaraq qəbul edilmişdir (indeks = 100).

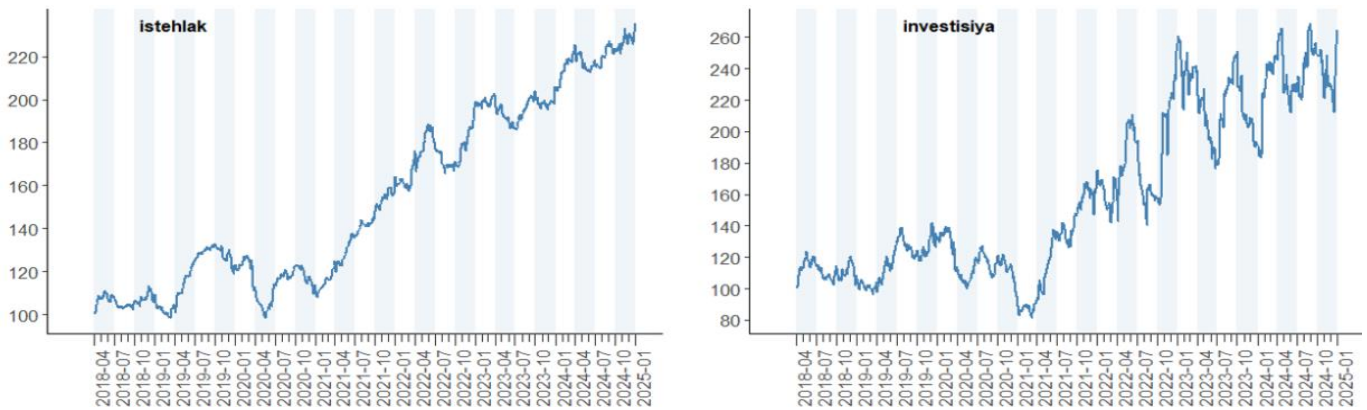
2024-cü ilin dördüncü rübü ərzində aktivlik indeksində nisbi artım müşahidə edilmiş, rübün son ayında isə indeks əhəmiyyətli artaraq ötən rübün göstəricisindən yuxarıda qərarlaşmışdır (Şəkil 3). İndeksin rübün sonlarına doğru artmasını investisiya və ixrac üzrə artım ilə izah etmək olar. Rüb ərzində iqtisadi aktivlik indeksi ötən ilin müvafiq dövrünə nəzərən 12.6% artmışdır. Buna baxmayaraq hesabat dövründə indeks tarixi maksimum səviyyəsinə çata bilməmişdir.

Şəkil 3. Ümumi iqtisadi aktivlik indeksi⁷



2024-cü ilin dördüncü rübündə ÜDM-in başlıca xərc komponenti olan istehlak üzrə aktivlik indeksində ötən ilin eyni rüb göstəricisi ilə müqayisədə artım qeydə alınmışdır. Belə ki, istehlak üzrə aktivlik indeksi ötən illərin səviyyələrindən yuxarıda, tarixi maksimumda qərarlaşmışdır. Investisiya üzrə aktivlik indeksi son bir ildə yüksək volatillik nümayiş etdirməyinə baxmayaraq, hesabat dövründə ötən rübün yuxarı səviyyəsinə çata bilməmişdir. İxrac və dövlət alışları komponentləri üzrə aktivlik indeksində də rüb ərzində artım qeydə alınsa da, ötən rübün maksimum səviyyəsinə çatmamışdır (Şəkil 4).⁸

Şəkil 4. ÜDM-in başlıca xərc komponentləri üzrə aktivlik indeksi



⁷ İndeks 60 günlük (iş günü) sürüşkən orta əsasında hesablanmışdır.

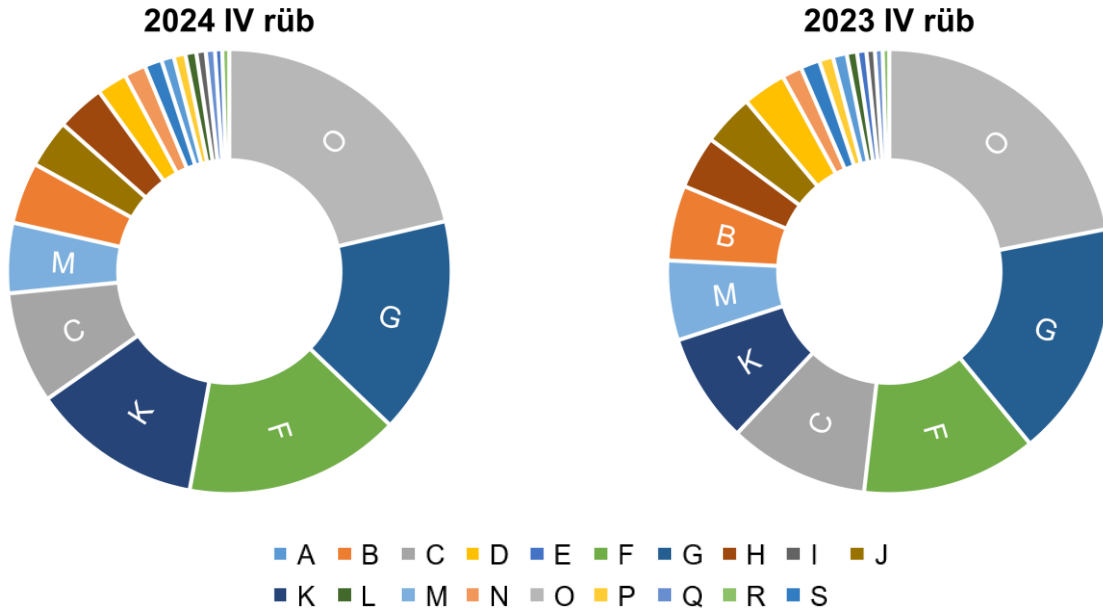
⁸ ÜDM-in xərc komponentləri üzrə ödəniş daxilolmalarının bölgüsünün aparılması məqsədilə 2016-cı ildə Dövlət Statistika Komitəsi tərəfindən dərc olunmuş Xərclər-buraxılış cədvəlindən istifadə edilmişdir (https://www.stat.gov.az/source/system_nat_accounts/az/2016_3az.xls).



İqtisadi fəaliyyət sahələri üzrə maliyyə axınları⁹

2024-cü ilin dördüncü rübündə ümumi ödəniş daxilolmalarında ən yüksək paya malik iqtisadi fəaliyyət sahələri *dövlət idarəetməsi və müdafiə* (21.4%), *topdan və pərakəndə ticarət* (15.8%) və *tikinti* (15.7%) olmuşdur (Şəkil 5). Daxilolmalarda ötən ilin müvafiq dövrünə nəzərən artıma ən yüksək töhfə verən iqtisadi fəaliyyət sahələri isə *maliyyə və sığorta fəaliyyəti* (2 174 mln. manat artım) və *tikinti* (1 991 mln. manat artım) sahələri olmuşdur.

Şəkil 5. Maliyyə axınlarında sektorların xüsusi çəkisi



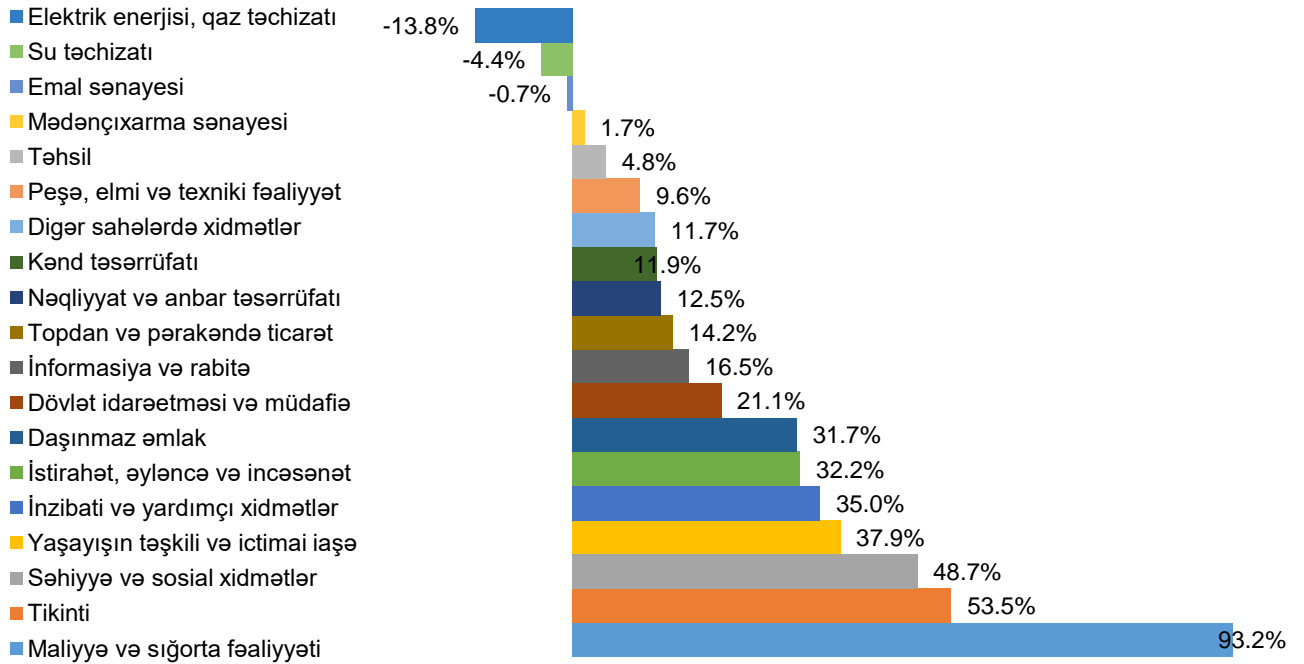
A - Kənd təsərrüfatı, meşə təsərrüfatı və balıqçılıq, B - Mədəncixarma sənayesi, C - Emal sənayesi, D - Elektrik enerjisi, qaz və buxar istehsalı, bölüşdürülməsi və təchizatı, E - Su təchizatı, tullantıların təmizlənməsi və emalı, F - Tikinti, G - Ticarət, nəqliyyat vasitələrinin təmiri, H - Nəqliyyat və anbar təsərrüfatı, I - Turistlərin yerləşdirilməsi və ictimai iaşə, J - İnformasiya və rabitə, K - Maliyyə və sığorta fəaliyyəti, L - Daşınmaz əmlakla əlaqədar əməliyyatlar, M - Peşə, elmi və texniki fəaliyyət, N - İnzibati və yardımçı xidmətlərin göstərilməsi, O - Dövlət idarəetməsi və müdafiə, sosial təminat, P - Təhsil, Q - Əhaliyə səhiyyə və sosial xidmətlərin göstərilməsi, R - İstirahət, əyləncə və incəsənət sahəsində fəaliyyət, S - Diger sahələrdə xidmətlərin göstərilməsi

⁹ İqtisadi fəaliyyət növlərinin təsnifatına (https://www.stat.gov.az/menu/5/source/İqt_nov_tes.pdf) əsasən

Hesabat dövrü ərzində iqtisadi fəaliyyət sahələrində artım və azalma dinamikasına və ümumi ödəniş daxilolmalarına dair məlumatlar Şəkil 6-da, həmçinin Əlavələr bölməsində Cədvəl 1-də göstərilmişdir. Bütövlükdə rüb ərzində maliyyə axınları üzrə ötən ilin eyni dövrünə nəzərən üç iqtisadi fəaliyyət sahəsində (*elektrik enerjisi, qaz və buxar istehsalı, su təchizatı, tullantıların təmizlənməsi və emal sənayesi*) azalma, qalanlarında isə artım qeydə alınmışdır (Şəkil 6). *Elektrik enerjisi, qaz və buxar istehsalı* sahəsində azalmanın əhəmiyyətli hissəsi *qazın istehsalı və elektrik enerjisinin istehsalı* qrupları üzrə maliyyə axınlarında qeydə alınmış azalmadan irəli gəlmişdir. Belə ki, bu qruplar üzrə ötən ilin eyni dövrü ilə müqayisədə müvafiq olaraq 90.3 mln. və 38.1 mln. manat azalma müşahidə edilmişdir. İqtisadi fəaliyyət sahələri üzrə ən çox artım *maliyyə və sığorta fəaliyyəti* (93.2%), *tikinti* (53.5%) və *səhiyyə və sosial xidmətlər* (48.7%) sahələrində olmuşdur.

- 2024-cü ilin dördüncü rübündə *maliyyə və sığorta* iqtisadi fəaliyyət sahəsi üzrə ödəniş daxilolmaları ötən ilin eyni rübünə nəzərən 93.2% və ya 2.2 mlrd. manat artaraq 4.5 mlrd. manat təşkil etmişdir. Bu sahədə artıma töhfə verən əsas qruplar *sığorta və pensiya təminatından başqa digər maliyyə vasitəçiliyi* (2.0 mlrd. manat artım) və *holding kompaniyalarının fəaliyyəti* (192.5 mln. manat artım) olmuşdur. Sektorda azalma isə əsasən *sığorta və pensiya təminatı sahəsində yardımçı fəaliyyət, maliyyə xidmətləri sahəsində yardımçı fəaliyyət və pensiya təminatı* qruplarında qeydə alınmışdır.
- Hesabat dövründə *tikinti* iqtisadi fəaliyyət sahəsi üzrə ümumi ödəniş daxilolmaları 5.7 mlrd. manat təşkil etmişdir. Bu iqtisadi fəaliyyət sahəsində daxil olan ödənişlərin məbləği ötən ilin müvafiq dövrünə nəzərən 53.5% və ya 2.0 mlrd. manat artmışdır. Artıma töhfə verən əsas amil *yollar və küçələrin salınması, dəmir yollarının tikintisi* qrupundan irəli gələn dinamika olmuşdur. Belə ki, bu qrupda 2 dəfə və ya 1.1 mlrd. manat artım qeydə alınmışdır. Bundan əlavə *yaşayış və qeyri-yaşayış binalarının tikintisi* (524.8 mln. manat), *ixtisaslaşdırılmış tikinti işləri* (328.4 mln. manat) və *bəzək və tamamlayıcı işlər* (29.4 mln. manat) qruplarında əhəmiyyətli artım qeydə alınmışdır.
- 2024-cü ilin dördüncü rübündə *səhiyyə və sosial xidmətlər* sahəsi üzrə ödəniş daxilolmaları ötən ilin eyni rübünə nəzərən 48.7% və ya 79.6 mln. manat artmışdır. Artıma töhfə əsasən *yaşayışa təminatsız sair sosial xidmətlərin göstərilməsi* (41.2 mln. manat), *səhiyyə sahəsində sair fəaliyyət* (22.9 mln. manat) və *xəstəxanaların fəaliyyəti* (8.0 mln. manat) qruplarından irəli gəlmişdir.
- *Yaşayışın təşkili və ictimai işə* iqtisadi fəaliyyət sahəsi üzrə ödəniş daxilolmaları 248.6 mln. manat təşkil etmişdir ki, bu da ötən ilin müvafiq dövrü ilə müqayisədə 37.9% çoxdur. Bu iqtisadi fəaliyyət sahəsinin bütün qruplarında artım qeydə alınmışdır. Artım əsasən *hazır yeməklərin göndərilməsi və yeməklərin satışı ilə əlaqədar sair xidmətlərin göstərilməsi* qrupundan irəli gəlmiş, bu qrup üzrə ödəniş daxilolmaları 39.5 mln. manat artaraq 99.4 mln. manat təşkil etmişdir.

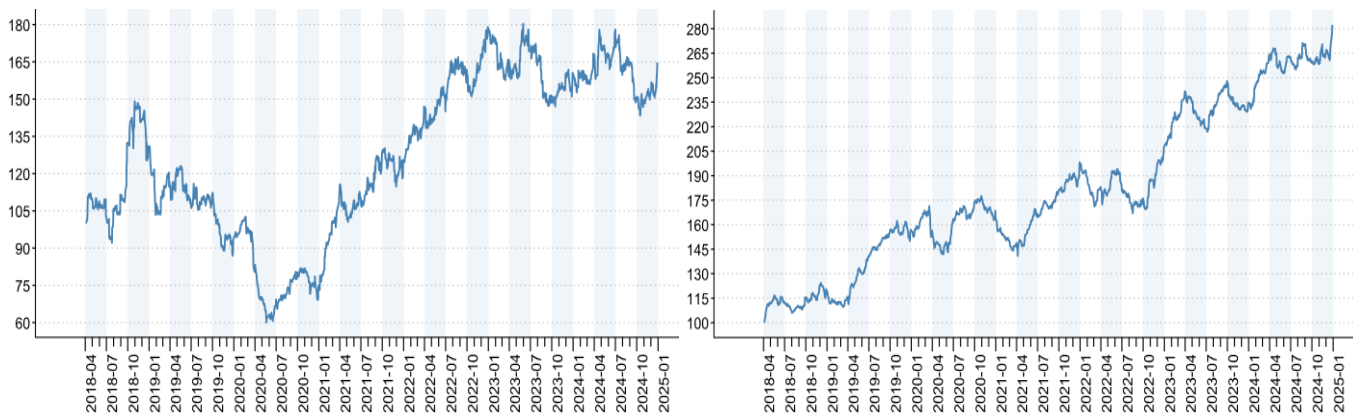
Şəkil 6. İqtisadi fəaliyyət sahələri üzrə maliyyə axınlarında dəyişmə, benefisiarlar üzrə (2024-cü ilin dördüncü rübü, əvvəlki ilin müvafiq dövrünə nəzərən)



Ticari və qeyri-ticari sektorlarda maliyyə axınları

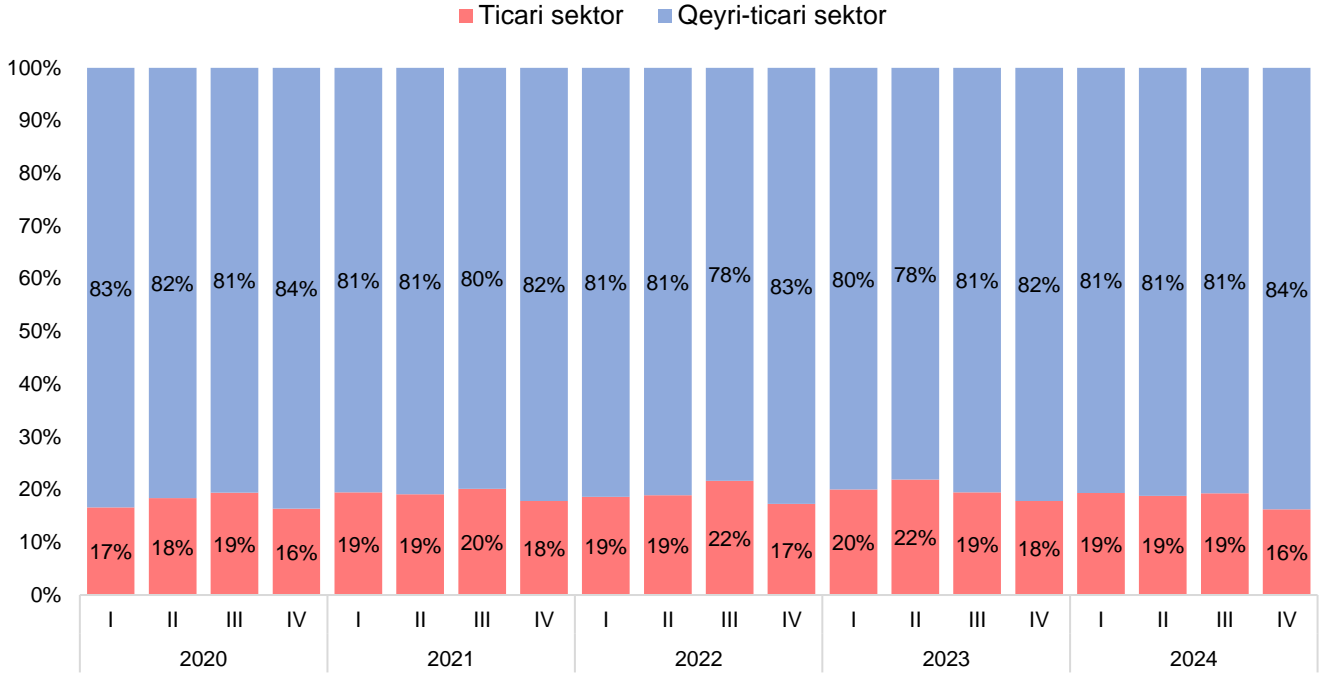
2024-cü ilin dördüncü rübündə ödəniş daxilolmalarında qeyri-ticari sektorun üstünlüyü davam etmişdir. Ticari sektorda ödəniş daxilolmaları ümumi daxilolmaların 16.3%-i təşkil etməklə 5.9 mlrd. manat, qeyri-ticari sektorda isə 83.7%-i təşkil etməklə 30.4 mlrd. manat olmuşdur. Ticari və qeyri-ticari sektorların maliyyə axınlarında payı onların qeyri-neft ÜDM-dəki payına uyğundur. Artım müşahidə olunan fəaliyyət sahələrinin ümumi ticari sektor üzrə daxilolmalarda payı 33.2%, azalma müşahidə olunan fəaliyyət sahəsinin payı isə 66.8% təşkil etmişdir. Ümumi iqtisadi aktivlik indeksində artım əsasən qeyri-ticari sektorun artım dinamikası hesabına baş vermişdir (Şəkil 7). Bütövlükdə dördüncü rüb ərzində qeyri-ticari sektor üzrə aktivlik indeksi tarixi maksimuma çatmışdır. Hesabat dövrünün sonlarında ticari sektor üzrə iqtisadi aktivlik indeksində artım görünsə də, indeks əvvəlki rüblərin yuxarı səviyyələrinə çata bilməmişdir.

Şəkil 7. Ticari və qeyri-ticari sektorlar üzrə iqtisadi aktivlik indeksi (Sol qrafik ticari, sağ qrafik isə qeyri-ticari aktivlik indeksini göstərir.)



Ümumi ödəniş daxilolmalarında ticari və qeyri-ticari sektorların payını göstərən rüblük dinamika Şəkil 8-də verilmişdir. Ticari və qeyri-ticari sektorların nisbəti mühüm mikro və makroiqtisadi dəyişənlərlə yanaşı mövsümlilikdən də təsirlənir. Ötən ilin dördüncü rübündə ticari sektorun payının azaldığı müşahidə edilmişdir.

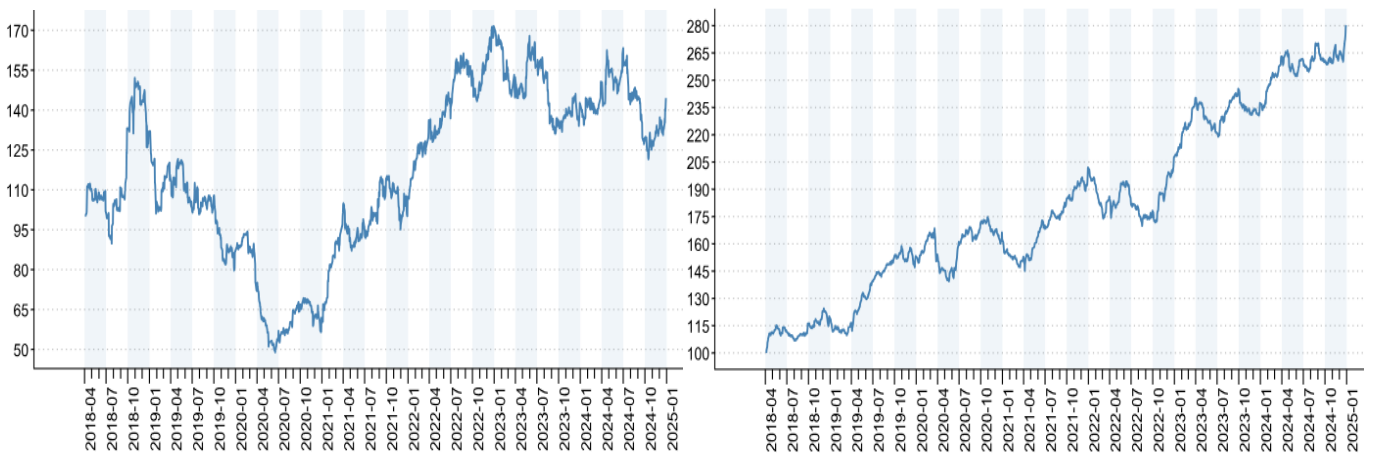
Şəkil 8. Maliyyə axınlarında ticari və qeyri-ticari sektorların payı



Neft və qeyri-neft sektorları üzrə maliyyə axınları

2024-cü ilin dördüncü rübündə neft sektoru üzrə iqtisadi aktivlik indeksində ötən rüblə müqayisədə nisbi artım qeydə alınmışdır. Belə ki, indeks son rübdə ötən ilin eyni dövrü ilə müqayisədə 1.3% artmışdır. Qeyri-neft sektoru üzrə aktivlik indeksində cüzi tsiklik volatillik görünsə də, tarixi maksimum rüb ərzində qeydə alınmışdır. Dekabrın son günlərində indeksdə kəskin artım qeydə alınmışdır. 2023-cü ilin eyni rübü ilə müqayisədə qeyri-neft sektoru üzrə indeks 18.1% artmışdır (Şəkil 9).

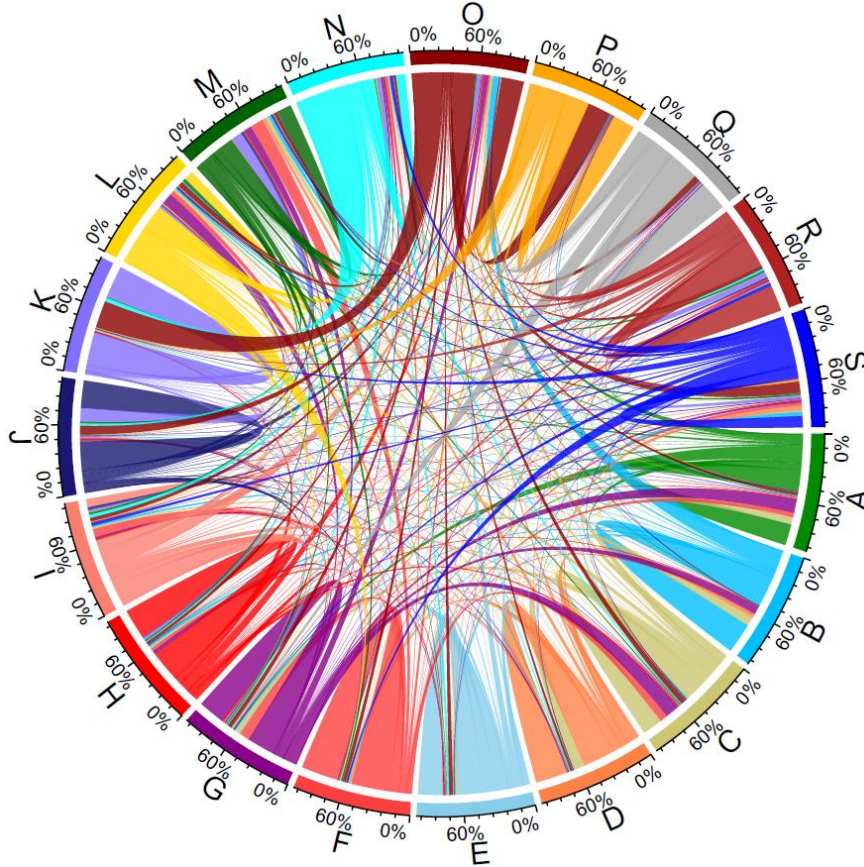
Şəkil 9. Neft və qeyri-neft sektorları üzrə iqtisadi aktivlik indeksi
(Sol qrafik neft, sağ qrafik isə qeyri-neft aktivlik indeksini göstərir.)



Maliyyə axınlarının sahəvi istiqaməti

2024-cü ilin dördüncü rübündə iqtisadi fəaliyyət sahələri arasında maliyyə axınlarının istiqaməti ilə bağlı dinamika Şəkil 10-da göstərilmişdir. Ümumilikdə, maliyyə axınları əsasən sahə daxilində baş vermiş, sahələrarası qarşılıqlı axınlarda isə *dövlət idarəetməsi və müdafiə; peşə, elmi və texniki fəaliyyət; daşınmaz əmlakla əlaqədar əməliyyatlar; kənd təsərrüfatı və emal sənayesi* başlıca tərəf kimi çıxış etmişdir.

Şəkil 10. İqtisadi fəaliyyət sahələri arasında maliyyə axınlarının istiqaməti¹⁰



A - Kənd təsərrüfatı, meşə təsərrüfatı və balıqçılıq, B - Mədəniyyət sənayesi, C - Emal sənayesi, D - Elektrik enerjisi, qaz və buxar istehsalı, bölüşdürülməsi və təchizatı, E - Su təchizatı, tullantıların təmizlənməsi və emalı, F - Tikinti, G - Ticarət, nəqliyyat vasitələrinin təmiri, H - Nəqliyyat və anbar təsərrüfatı, I - Turistlərin yerləşdirilməsi və ictimai işə, J - İnformasiya və rabitə, K - Maliyyə və sığorta fəaliyyəti, L - Daşınmaz əmlakla əlaqədar əməliyyatlar, M - Peşə, elmi və texniki fəaliyyət, N - İnzibati və yardımçı xidmətlərin göstərilməsi, O - Dövlət idarəetməsi və müdafiə, sosial təminat, P - Təhsil, Q - Əhaliyə səhiyyə və sosial xidmətlərin göstərilməsi, R - İstirahət, əyləncə və incəsənət sahəsində fəaliyyət, S - Diger sahələrdə xidmətlərin göstərilməsi.

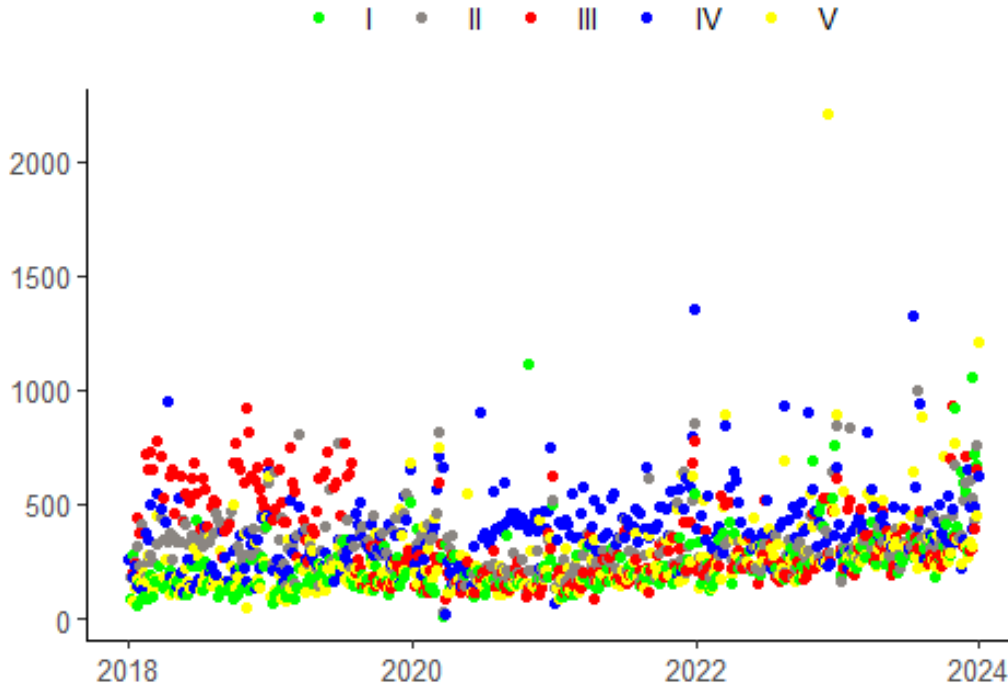
¹⁰ Dairə iqtisadi fəaliyyət sahələri üzrə bərabər segmentlərə bölünmüş və rənglər əsasında fərqləndirilmişdir. Çevrə xəttindəki şkala hər bir iqtisadi fəaliyyət sahəsindən xaric olmaları faiz nisbətində göstərir. Fərqli rəngə malik xətlər həmin sektora müvafiq sektorlardan daxil olmaları bildirir. Bəzi xətlərin qalınlığının dəyişməsi emitent və benefisiar sahənin fərqli həcm miqyasından irəli gəlir.

Metodoloji qeydlər

Sahələrarası maliyyə axınlarının təhlili dövr ərzində Milli ödəniş sistemi vasitəsilə həyata keçirilmiş ödəniş daxilolmaları (benefisiar) əsasında hazırlanmışdır. AZIPS sistemində ayrı-ayrı subyektlər tərəfindən həyata keçirilmiş əməliyyatlar Dövlət Vergi Xidmətinin AVİS məlumat bazasından əldə olunmuş hər bir VÖEN sahibinin aid olduğu əsas iqtisadi fəaliyyət sahəsi üzrə qruplaşdırılmışdır. Ödəniş daxilolmaları barədə məlumatlar Beynəlxalq Standart Sənaye Təsnifatına (ISIC) əsasən 19 fəaliyyət sahəsi üzrə aqreqatlaşdırılmışdır. Sahələrarası maliyyə axınları statistikasını gündüzlük əsasda qurulmuş, təhlil zamanı hər bir iqtisadi fəaliyyət sahəsi üzrə gündüzlük kənarlaşmalar (autlayerlər) müəyyən edilmiş və vinsorlaşdırılmışdır.

Ödəniş daxilolmalarının təhlili zamanı bir sıra mövsümi meyillər aşkara çıxarılmışdır. Buna misal olaraq, cümə axşamı günlərində və dekabr ayında dövrü olaraq daha çox ödənişlərin həyata keçirildiyini, bazar ertəsi günlərində və yanvar ayında isə daha az ödənişlərin həyata keçirildiyini qeyd etmək mümkündür (Şəkil 11 və 12).

Şəkil 11. Maliyyə axınlarının həftənin günləri üzrə paylanması (mln. manat)¹¹



Dövri təsirlərin aradan qaldırılması məqsədilə zaman sıraları trend, mövsümi və qalıq olaraq aşağıdakı kimi dekompozisiya olunmuşdur.

$$y(t) = g(t) + s(t) + e(t) \quad (1)$$

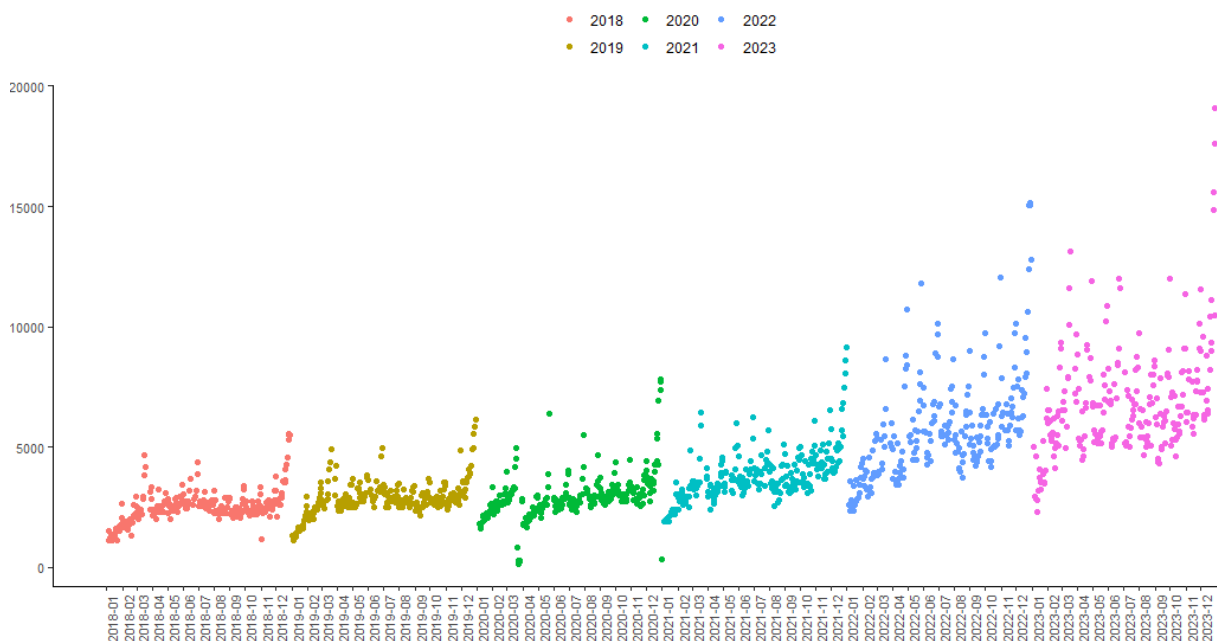
Burada $y(t)$ zaman sırası, $g(t)$ trend, $s(t)$ həftəlik və aylıq mövsümi komponentlər, $e(t)$ mövsümü və yaxud trendlə izah oluna bilməyən idiosinkratik dəyişiklikləri bildirir.¹³

¹¹ Hər bir gün üçün gündüzlük ödənişlərin cəmi göstərilmişdir. Həftəlik mövsümiyyətin aydın görünməsi üçün hər bir gün müvafiq rənglə göstərilmişdir.

¹² AZIPS-də həftə sonları və bayram günləri ödənişlər olmadığı üçün onların effektləri nəzərə alınmamışdır.

¹³ $s(t) = s(t)_{\text{həftəlik}} + s(t)_{\text{aylıq}}$ kimi, trend komponenti $g(t)=\mu t$ zamandan xətti asılılıq kimi modelləşdirilmişdir.

Şəkil 12. Maliyyə axınlarının ilin ayları üzrə paylanması¹⁴



Mövsümi təsirlərin müəyyənləşdirilməsində “Fourier” dekompozisiyasından və “Prophet” statistik proqramlaşdırma paketindən (R, Python) istifadə edilmişdir (Taylor and Letham, 2017).¹⁵ “Fourier” sıralarına əsasən təkrarlanan proseslər aşağıdakı kimi aproksimasiya oluna bilər (Campbell and Diebold, 2005; De Livera, Hyndman and Snyder, 2011):

$$s(t) = \sum_{n=1}^N \left(a_n \cos \frac{2\pi nt}{P} + b_n \sin \frac{2\pi nt}{P} \right) \quad (2)$$

Yuxarıda qeyd olunmuş a_n və b_n müəyyənləşdirilməli olan parametrləri, P zaman kəsiyini (gündəlik zaman sırası üçün $P = 365.25$) bildirir. Parametrlərin müəyyənləşdirilməsi üçün hər bir t -kəmiyyətinə görə mövsümi vektorların matrisinin qurulması tələb olunur. Məsələn, illik mövsümlilik və $N = 10$ ilə mövsümi vektorların matrisi aşağıdakı kimi təyin olunur:

$$X(t) = \left[\cos \left(\frac{2\pi(1)t}{365.25} \right), \dots, \sin \left(\frac{2\pi(10)t}{365.25} \right) \right] \quad (3)$$

Daha sonra mövsümi komponent aşağıdakı kimi müəyyənləşdirilmişdir:

$$s(t) = X(t)B \quad (4)^{16}$$

Zaman sırası mövsümi təmizləndikdən sonra iqtisadi aktivlik indeksi hesablanmışdır. İqtisadi aktivlik indeksinin hesablanmasında hər bir iqtisadi fəaliyyət sahəsinin ÜDM-dəki çəkisindən istifadə olunmuşdur.

Növbəti hesabatlarda metodologiyanın mütəmadi təkmilləşdirilməsi nəzərdə tutulur.

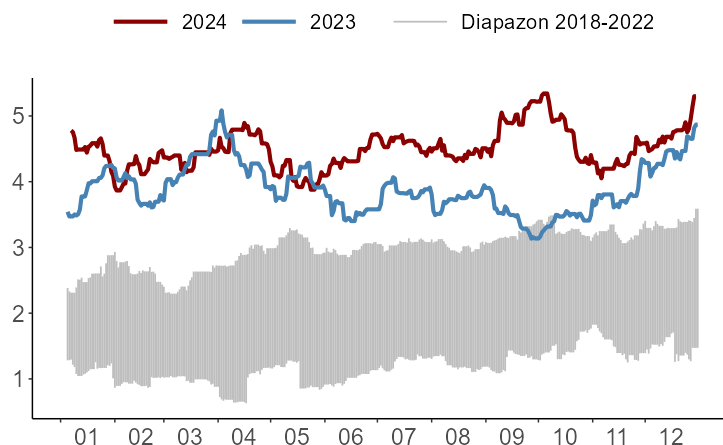
¹⁴ Hər bir ay üçün günlük əməliyyatların sayı göstərilmişdir. Yanvar ayında ödənişlərin azaldığı, dekabr ayında çoxaldığı aylıq mövsümliliyi aydın şəkildə göstərir.

¹⁵ Taylor, Sean J., & Benjamin Letham. "Forecasting at scale." The American Statistician 72.1 (2018): 37-45

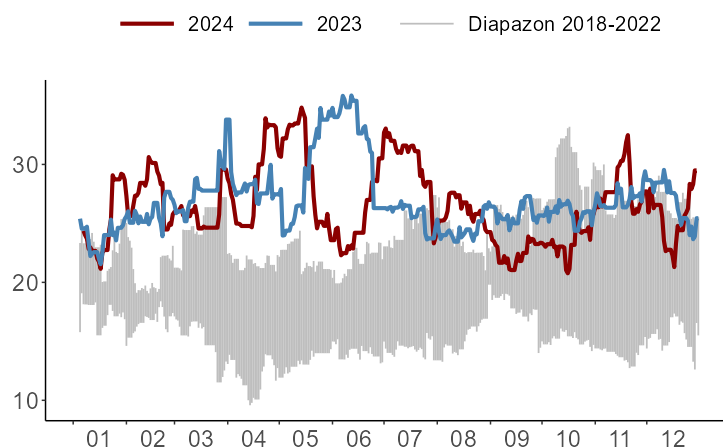
¹⁶ $B=[a_1, b_1, \dots, a_N, b_N]$

Əlavələr¹⁷

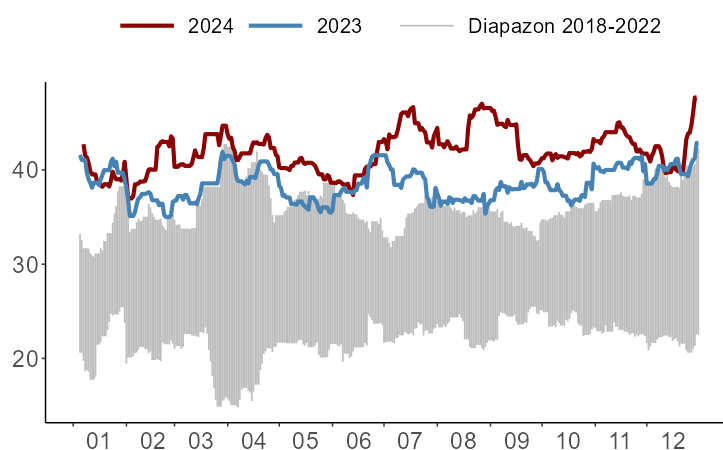
A. Kənd təsərrüfatı, meşə təsərrüfatı və balıqçılıq



B. Mədəniyyət sənayesi

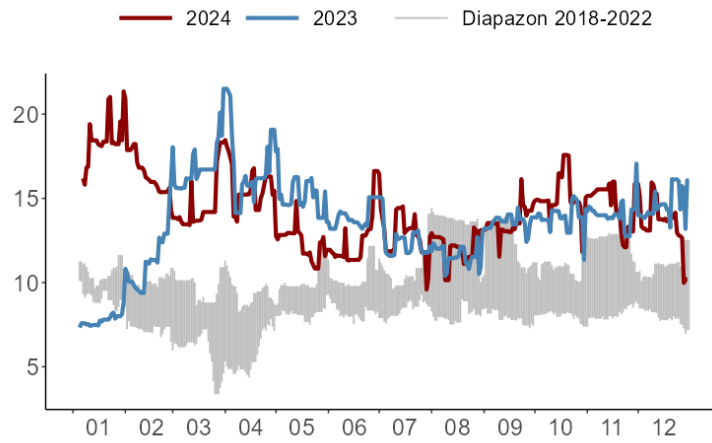


C. Emal sənayesi

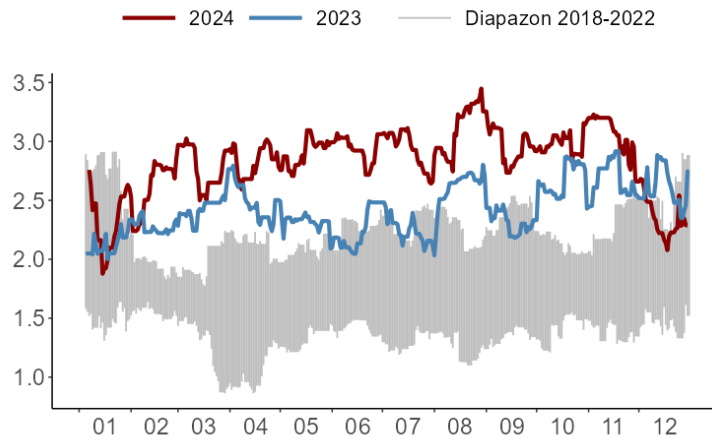


¹⁷ Qrafiklər 21 günlük sürüşkən orta (mövsümi təmizlənmiş) üsulu ilə hesablanmış məlumatlar əsasında hazırlanmışdır. Rəqəmlər gündəlik milyon manatla ifadə olunmuşdur.

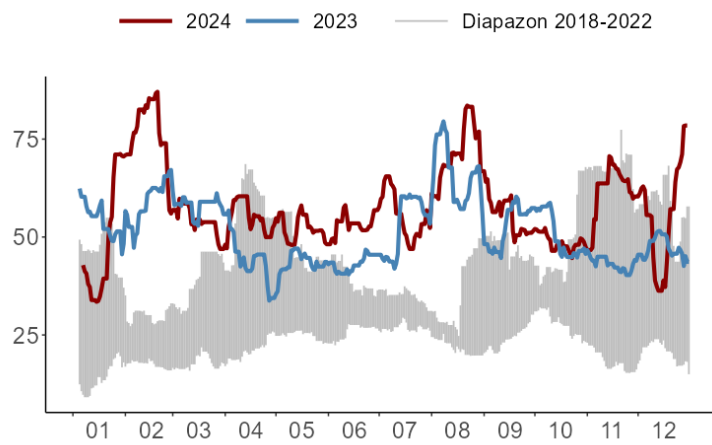
D. Elektrik enerjisi, qaz və buxar istehsalı, bölüşdürülməsi və təchizatı



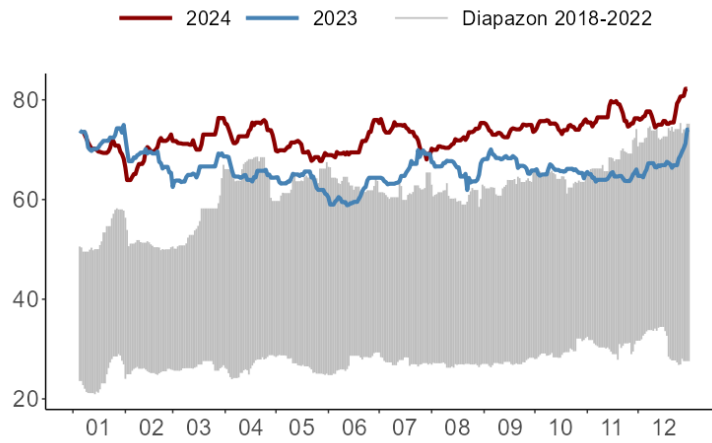
E. Su təchizatı, tullantıların təmizlənməsi və emalı



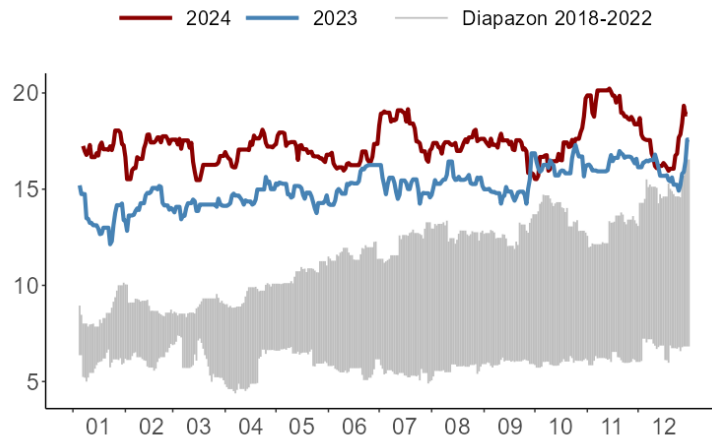
F. Tikinti



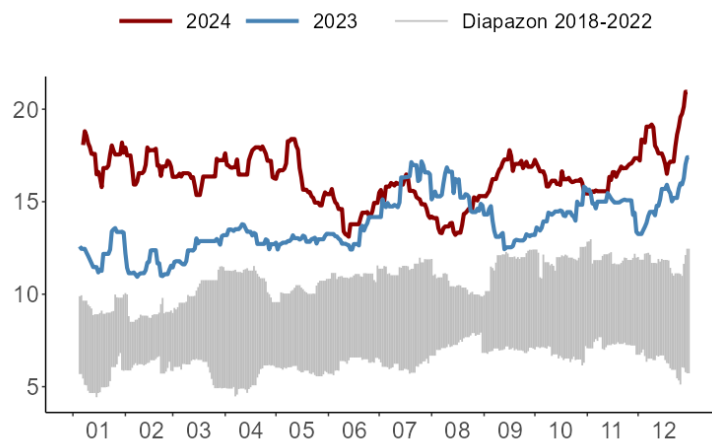
G. Ticarət, nəqliyyat vasitələrinin təmiri



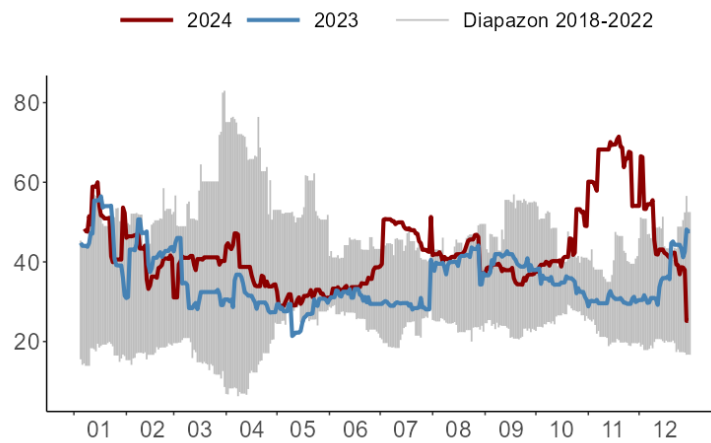
H. Nəqliyyat və anbar təsərrüfatı



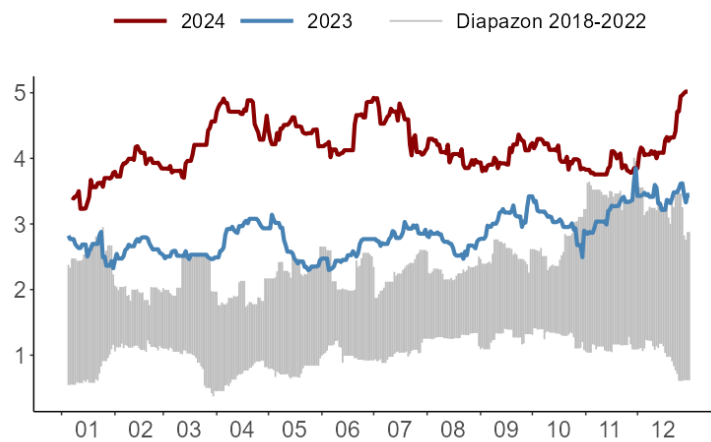
J. İnformasiya və rabitə



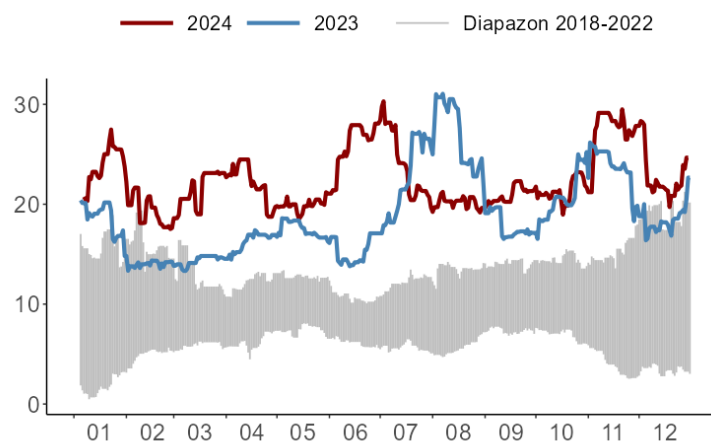
K. Maliyyə və sığorta fəaliyyəti



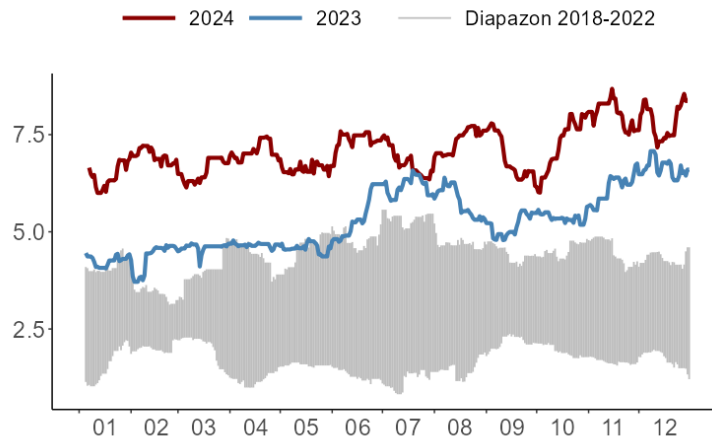
L. Daşınmaz əmlakla əlaqədar əməliyyatlar



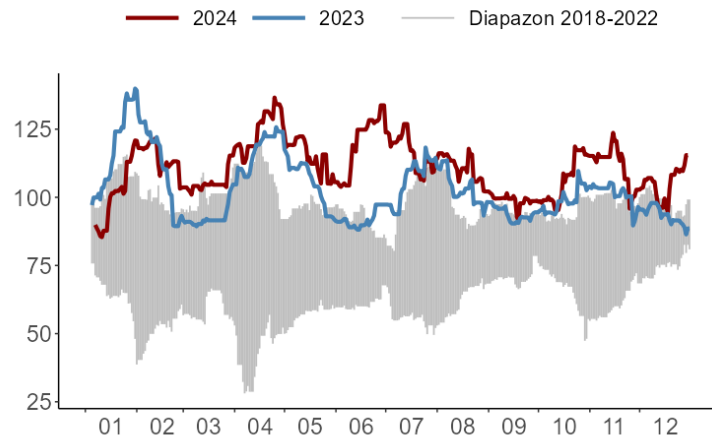
M. Peşə, elmi və texniki fəaliyyət



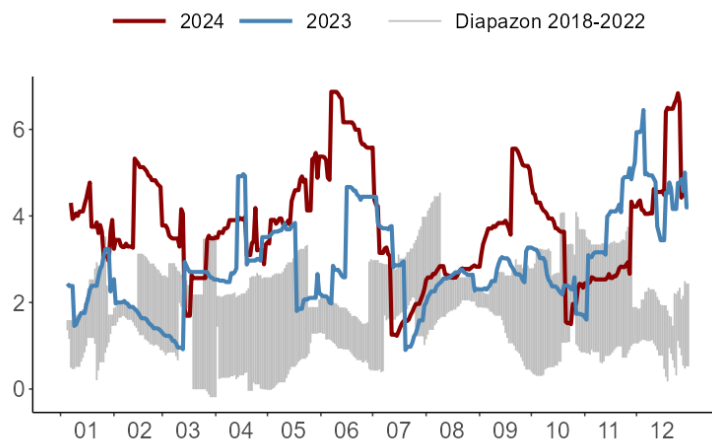
N. İnzibati və yardımçı xidmətlərin göstərilməsi



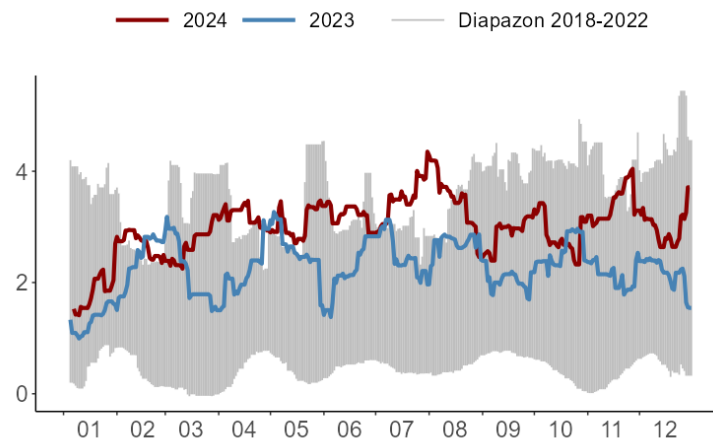
O. Dövlət idarəetməsi və müdafiə, sosial təminat



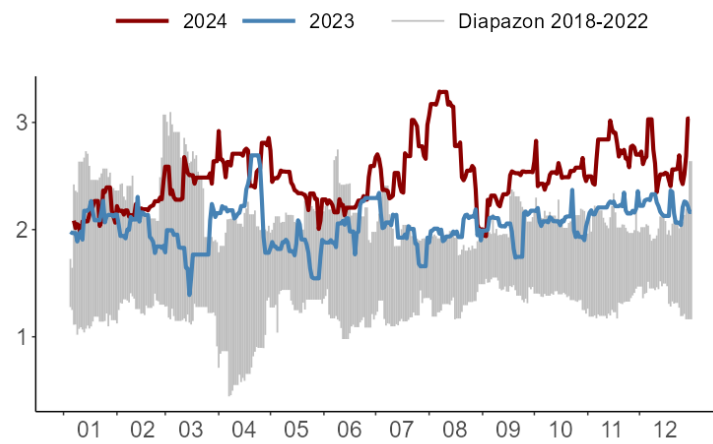
P. Təhsil



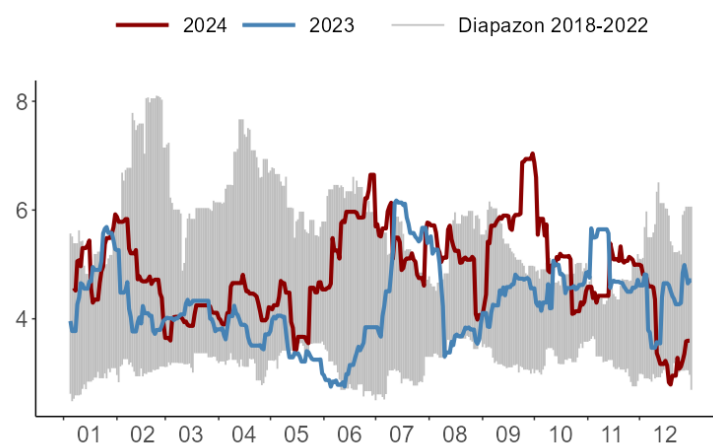
Q. Əhaliyə səhiyyə və sosial xidmətlərin göstərilməsi



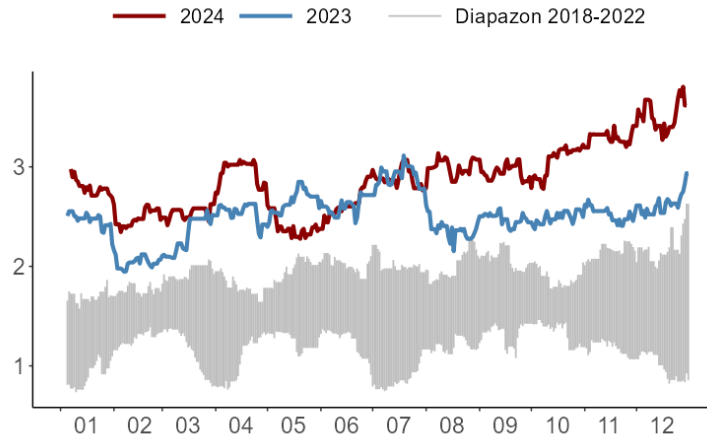
R. İstirahət, əyləncə və incəsənət sahəsində fəaliyyət



S. Digər sahələrdə xidmətlərin göstərilməsi



İ. Turistlərin yerləşdirilməsi və ictimai iaşə



Cədvəl 1. İqtisadi fəaliyyət sahələri üzrə ödəniş daxilolmaları, mln. manat¹⁸

İqtisadi fəaliyyət sahəsi	2024-cü il, IV rüb	2023-ci il, IV rüb	Dəyişmə, %
Kənd təsərrüfatı	331.1	295.9	11.9
Mədənçixarma sənayesi	1625.7	1598.2	1.7
Emal sənayesi	2954.3	2975.9	-0.7
Elektrik enerjisi, qaz, buxar təchizatı	797.6	924.8	-13.8
Su təchizatı	188.6	197.2	-4.4
Tikinti	5709.5	3718.6	53.5
Topdan və pərakəndə ticarət	5721.5	5009.9	14.2
Nəqliyyat və anbar təsərrüfatı	1264.8	1124.1	12.5
Yaşayışın təşkili və ictimai iaşə	248.6	180.3	37.9
İnformasiya və rabitə	1272.4	1092.0	16.5
Maliyyə və sığorta fəaliyyəti	4505.6	2331.6	93.2
Daşınmaz əmlak	288.7	219.2	31.7
Peşə, elmi və texniki fəaliyyət	1854.8	1692.4	9.6
İnzibati və yardımçı xidmətlər	569.8	422.1	35.0
Dövlət idarəetməsi və müdafiə	7746.9	6399.2	21.1
Təhsil	310.2	296.1	4.8
Səhiyyə və sosial xidmətlər	243.1	163.5	48.7
İstirahət, əyləncə və incəsənət	188.3	142.4	32.2
Digər sahələrdə xidmətlər	456.9	409.1	11.7
Bütün fəaliyyət sahələri	36 409.9	29 316.4	24.2

¹⁸ Fəaliyyət sahəsi müəyyənləşdirilməyən benefisiarlar üzrə ödənişlər cədvəldə əks olunmamışdır.